

TALABALARNI QO'L MEHNAT FAOLIYATIGA O'RGATISH ORQALI MOTIVATSIYANI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK JIHATLARI.

Abdullajonova Dildoraxon Rustamjonovna

*Andijon davlat pedagogika instituti dotsenti,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

Gmail:a.r.dildora@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalarni qo'l mehnat faoliyatiga o'rgatish orqali motivatsiyani shakllantirishning psixologik jihatlari, qo'l mehnat faoliyati orqali miyaning motor va sensorik sohalarini faollashtirish, qo'llar bilan ishlash jarayonida neyron aloqalari mustahkamlanishi haqida ilmiy tadqiqotlardan olingan asoslar haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Ijodiy potentsial, abstrakt tushunchalar, motivatsiyani kuchaytirish, an'anaviy hunarmandchilik .

«Men har gal yoshlarimiz bilan uchrashganimda sizlarning g'ayrat-shijoatingizdan kuch-quvvat olaman, ko'nglim tog'day ko'tariladi. Har biringiz jonajon Vatanimiz va xalqimizga sidqidildan xizmat qilish orzusi bilan yonib yashayotganingizni yaxshi bilaman. Sizlarni O'zbekistonning eng katta boyligi, bebaho xazinası sifatida qadrlayman», — deydi Shavkat Mirziyoyev

Odamlarning ishiga e'tibor bermaslik, ularning ko'z o'ngida ularning harakatlarini sindirish kabi yomon", deydi Ariely. Motivatsiyani qo'shish unchalik qiyin emasdek tuyuladi. Motivatsiyani yo'q qilish juda oson bo'lib

tuyuladi va agar biz bu haqda ehtiyotkorlik bilan o'ylamasak, uni haddan tashqari oshirib yuborishimiz mumkin."

Har qanday jamiyatning ravnaqi, ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy barqarorligi uning fuqarolarining aqliy va ahloqiy salohiyatini yuksak darajada rivojlanganligiga bog'liq. Zero, jamiyatimizning ma'naviy yangilanishida, ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini shakllantirishda jahon hamjamiyatiga qo'shilishini ta'minlaydigan demokratik huquqiy davlat qurish kadrlar tayyorlashning milliy masalasi ustuvor mezon sifatida muhim rol o'ynaydi. Chunki xalqning boy intellektual merosi va umuminsoniy qadriyatlar asosida zamonaviy madaniyat, iqtisodiyot, fan-texnika va texnologiyaning yangi yutuqlari asosida mukammal tayyorgarlikdan o'tgan kadrlarni tayyorlashning yangi tizimini shakllantirish O'zbekiston Respublikasi taraqqiyotining muhim shartlaridan biri bo'lib qoldi. Inson bolasi kamolga yetgani sari ilmga, ma'rifatga talpinadi.

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida talabalarni nafaqat nazariy bilimlarga, balki amaliy ko'nikma va kasbiy kompetensiyalarga ega bo'lgan, ijodkor, tashabbuskor va mehnatsevar shaxs sifatida tarbiyalash dolzarb masalaga aylangan. Ayniqsa, qo'l mehnati orqali o'qitish — talabalar shaxsini har tomonlama rivojlantirish, ularning kasbga bo'lgan qiziqishi va ichki motivatsiyasini shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Motivatsiya tushunchasiga ko'plab xorijiy olimlar A.Bandur, S.Zanyuk, G.Ayzenk, V.Aseev, D.Braun G.Myurey, A.Rean, V.Stolina, X.Xekxaufen, F.Xoppe va boshqalar o'zlarining ilmiy ishlarini bag'ishlagan. R.R.Bibrich, I.O.Vasilev, I.I.Vartanova, V.V.Davydov, N.V.Yelfimova, E.P. Ilyin, A.K.Markova., M.V.Matyuxina, V.F.Morgun, A.B.Orlov, L.M.Fridman, O.M.Arestova, A.A.Verbynskiy, E.I.Savonko va boshqa psixologlar o'quvchilarning o'quv faoliyati motivatsiyasini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlariga katta e'tibor berganlar. Bir tomondan, motivatsiya xulq-atvorga yo'naltirilgan va uni qo'llab-quvvatlovchi omillar majmui singari ko'rib chiqilsa, boshqa tomondan – organizm faolligini chaqiruvchi va uning yo'nalishini

aniqlovchi uygʻonish yoki motivlar singari majmua, ya'ni inson xulq atvorini uygʻotuvchi va yoʻnaltiruvchi omillar majmui sifatidagi koʻrib chiqiladi. Undan tashqari, motivatsiya insonning aniq faoliyatini boshqaruvchi jarayon sifatida oʻrganadi. Ta'lim faoliyatini ragʻbatlantirish muammosini hal ahamiyati nuqtai nazaridan ta'lim motivatsiya, deb aslida bilan belgilanadi oʻquv jarayonini samarali amalga oshirish uchun muhim ahamiyatga ega. Ma'lumki, bu oʻqishga salbiy yoki befarq munosabat boʻlib, talabaning past akademik koʻrsatkichlari yoki kam erishishiga sabab boʻlishi mumkin. Motiv (Lat. moveo, movere—harakat qilish, faollashtirish, surish) inson harakatlari va amallarining ragʻbatlantiruvchi kuchidir. Motiv, shuningdek, insonning faoliyatini keltirib chiqaradigan va ushbu faoliyat yoʻnalishini belgilaydigan ongli ehtiyoj sifatida tushuniladi. Shunga koʻra, motivatsiya—bu harakatni amalga oshirishga turtki boʻlgan aqliy hodisalar, shaxsning faoliyatini va uning rejalashtirilgan natijaga erishishga yoʻnaltirilganligini belgilaydigan harakat.

Qoʻl mehnati faoliyati — bu faqatgina jismoniy ish emas, balki shaxsning aqliy, ruhiy va ijodiy salohiyatini namoyon etish vositasi hamdir. Bu jarayon orqali talabalar oʻz mehnat mahsulini koʻrish, unga baho berish, oʻzini foydali his qilish imkoniyatiga ega boʻladilar. Bu esa ularning oʻqishga boʻlgan ishtiyoqini kuchaytiradi, oʻziga boʻlgan ishonchini oshiradi va kasbiy rivojlanishida kuchli ichki turtki hosil qiladi.

Pedagogik va psixologik tadqiqotlar shuni koʻrsatmoqdaki, amaliy mehnat faoliyati orqali oʻrganilgan bilim va koʻnikmalar talabalar ongida chuqurroq oʻrnashadi, ularning ijodiy tafakkuri va muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati rivojlanadi. Ayniqsa, qoʻl mehnatining estetik, iqtisodiy va axloqiy tarbiyaviy jihatlari talabalar ongida mehnatga hurmat, kasbga muhabbat va hayotiy maqsad sari intilishni shakllantirishda muhim rol oʻynaydi.

Talabalarni qoʻl mehnat faoliyatiga oʻrgatish orqali motivatsiyani shakllantirishning psixologik jihatlari alohida ahamiyatga egadir. Qoʻl mehnat faoliyati miyaning motor va sensorik sohalarini faollashtiradi. Qoʻllar bilan ishlash jarayonida neyron aloqalari mustahkamlanadi, bu esa kognitiv

qobiliyatlarni yaxshilaydi. Qo'l mehnati asosiy psixologik ehtiyojlarni qondirish orqali ichki motivatsiyani faollashtiradi. Desi va Rayanning o'z-o'zini belgilash nazariyasiga ko'ra, bu avtonomiya (harakatlarni mustaqil tanlash), kompetentlik (mahoratni his qilish) va bog'liqlik (yaratish jarayonida ijtimoiy o'zaro ta'sir) ehtiyojlarini o'z ichiga oladi.

Qo'l mehnatining o'ziga xos xususiyati shundaki, u taktil sezgilar va ishning ko'rinadigan natijasi orqali darhol teskari aloqani ta'minlaydi. Bu kuchli motivatsion siklni yaratadi: harakat - natija - qoniqish - davom etish istagi. O'z-o'zidan samaradorlikning rivojlanishi vazifalarni asta-sekin murakkablashtirish orqali sodir bo'ladi. Talaba ishni oddiy operatsiyalardan boshlab, asta-sekin murakkab malakalarni egallab boradi. Har bir muvaffaqiyatli bajarilgan bosqich o'z qobiliyatlariga bo'lgan ishonchni mustahkamlaydi. Tegishli idrok turiga ega bo'lgan talabalar uchun kinestetik ta'limni faollashtirish ayniqsa muhimdir. Qo'l bilan ishlash motor xotirani ishga soladi, bu esa o'rganishni chuqurroq va uzoqroq davom etadi. Xavotirlanishni kamaytirish ko'pgina qo'l mehnati turlarining meditatsion xarakteri orqali amalga oshiriladi. Takroriy harakatlar, jarayonga e'tibor qaratish talabalarga stressni yengishga va hissiy boshqaruvni rivojlantirishga yordam beradi. Qo'l mehnati ijtimoiy munosabatlar uchun o'ziga xos muhit yaratadi. Talabalar tabiiy ravishda tajriba almashadilar, bir-birlariga yordam beradilar, bu esa muloqot ko'nikmalarini va guruhga mansublik hissini rivojlantiradi. Moddiy obyektlarni yaratish o'zini namoyon qilish va ijod qilish imkoniyatini beradi, bu ayniqsa talabalik davrida ijobiy o'zlikni shakllantirish uchun muhimdir. Motivatsiyani samarali shakllantirish uchun o'qituvchi talabalarning qiziqishlariga mos keladigan loyihalarni tanlash uchun sharoit yaratishi, vazifalarni bosqichma-bosqich murakkablashtirishni ta'minlashi, tajriba va ijodiy yondashuvni rag'batlantirishi, ish natijalarini namoyish etish va muhokama qilishni tashkil etishi kerak.

Talabalarning individual xususiyatlarini hisobga olish va har kimga qo'l mehnati orqali muvaffaqiyatga erishish yo'lini topishga imkon beradigan turli xil topshiriqlar variantlarini taqdim etish ham muhimdir.

Shunday qilib, qo'l mehnatiga o'rgatish psixologik rivojlanishning kuchli vositasi hisoblanadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, qo'l harakatlari nutq rivojlanishi va abstrakt fikrlash bilan bevosita bog'liq. Qo'l mehnat faoliyati talabalarning abstrakt tushunchalarni konkret narsalar orqali tushunishiga yordam beradi. Matematik formulalar geometrik shakllar yasash orqali, fizika qonunlari mexanizmlar yaratish orqali aniqroq tushunchaga ega bo'ladi. Qo'llari bilan biror narsa yaratgan talaba bevosita natijani ko'radi va his qiladi. Bu esa o'ziga ishonchni mustahkamlaydi. Talabaning bu orqali men qila olaman degan o'ziga ishonch his-tuyg'usini rivojlantiradi. Bu jarayon hayot maktabi saboqlarida murakkab vazifalarni bajarishga motivatsiya beradi.

Qo'l mehnat faoliyati ijodiy potentsialni ochib beradi. Talabalar noan'anaviy yechimlar topishga intiladi, tajriba qilish rohini his qilishadi, bularning natijasi o'laroq ijodiy jarayondan zavq olishni o'rganadi.

Ijodiy jihat an'anaviy ta'lim shakllaridan tubdan farq qiladigan o'ziga xos motivatsion dinamikani yaratadi. Talabalar materiallar bilan ishlayotganda "ijodiy oqim" holatiga - to'liq konsentratsiya va faoliyatga sho'ng'ish psixologik holatiga kirishadilar. Bu holatda xato qilish qo'rquvi yo'qoladi, tavakkalchilik va tajriba qilishga tayyorlik paydo bo'ladi. Qo'llar fikrlash quroliga aylanib, "qilmish orqali fikrlash" imkonini beradi. Material bilan taktil o'zaro ta'sir ijodiy, intuitiv fikrlash uchun mas'ul bo'lgan miyaning o'ng yarim sharini faollashtiradi. Ayniqsa, ta'lim tizimida ko'pincha chap yarim shar, mantiqiy-tahliliy tafakkur ustunlik qiladi.

Qo'l mehnati "xavfsiz" tajriba o'tkazish uchun noyob imkoniyat yaratadi. Talabalar "noto'g'ri" javob uchun yomon baho olishdan qo'rqmasdan turli yondashuvlarni sinab ko'rishlari mumkin. Har bir "xato" kashfiyotga, har bir kutilmagan natija yangi g'oyalar manbaiga aylanadi.

Bu jarayonda eng muhim xislat - noaniqlikka nisbatan tolerantlik shakllanadi. Talabalar kutilmagan natijalarni ijodiy jarayonning bir qismi sifatida qabul qilishni o'rganadilar, bu esa psixologik moslashuvchanlik va moslashuvchanlikni rivojlantiradi.

Ijod jarayonining o'zidan zavq olish motivatsiyaning eng barqaror va samarali shakli bo'lgan ichki motivatsiyani shakllantiradi. Talabalar nafaqat natijani, balki unga erishish yo'lini ham qadrlay boshlaydilar, bu esa ularning umumiy ta'limga bo'lgan munosabatini tubdan o'zgartiradi.

Noyob narsani yaratishdan, o'z g'oyasini moddiy shaklda amalga oshirishdan zavqlanish o'quv jarayoni bilan ijobiy hissiy assotsiatsiyalarni yaratadi. Bu, ayniqsa, an'anaviy ta'lim shakllarida salbiy tajribalarni boshdan kechirgan talabalar uchun muhimdir.

Qo'l mehnatidagi noan'anaviy yechimlar orqali talabalar o'zlari bilmagan ijodiy qobiliyatlarni kashf etadilar. Bu "kreativ ishonch"ni, ya'ni o'ziga xos g'oyalarni yaratish va ularni amalga oshirish qobiliyatiga bo'lgan ishonchni shakllantiradi. Bunday ishonch nafaqat o'qishdagi, balki umuman hayotdagi muammolarni hal qilishga ijodiy yondashish uchun asos bo'ladi. Talabalar qo'l mehnatida ijodiy fikrlash ko'nikmalarini boshqa faoliyat sohalariga o'tkazadilar. Qo'l mehnati orqali yasashda talabalar o'z qobiliyatlariga ishonch, ijodiy salohiyatni ro'yobga chiqarish imkoni paydo bo'ladi. Qo'l mehnat faoliyati talabalarni chuqur konsentratsiya holatiga olib kiradi. Ya'ni, to'liq jarayonga jalb qiladi, stressni kamaytiradi, ichki motivatsiyani kuchaytiradi. Shuning uchun qo'l mehnat faoliyati nafaqat amaliy ko'nikmalar beradi, balki talabalarning psixologik salomatligini ham mustahkamlaydi va ularni chuqur o'rganish jarayoniga tayyorlaydi. Qo'l mehnati orqali buyumlar yasayotganda talabalar guruh bo'lib loyihalar ustida ishlaydi, tajribali ustozlardan o'rganish, an'anaviy hunarmandchilik orqali milliy o'zlikni anglash va shaxsning o'z xalqi, tarixi va madaniyati bilan bog'lanishini mustahkamlaydi. An'anaviy hunarmandchilik asrlar davomida shakllangan bilim va ko'nikmalarni o'z ichiga oladi. Talaba kulolchilik, to'qimachilik, yog'ochga o'ymakorlik kabi san'atlar bilan shug'ullanganida, u avvalgi avlodlarning tajribasini his qiladi va o'zini ushbu madaniy zanjirning bir bo'g'ini sifatida anglaydi. Qo'l mehnat jarayonida talabalar sabr-toqatni o'rganadi. Nazariy bilimlarni amaliy vazifalar orqali qo'llash

qobiliyati rivojlanadi. Bu akademik intellektdan farqli ravishda, real hayotdagi muammolarni hal qilish ko'nikmalarini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 07.06.2022 yildagi 312-son. Yoshlar muammolarini o'rganish va hal etish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida.

2.Davletshin M.G. Jalilova S.X. "Oliy maktabda ta'lim jarayonini samaradorligining psixologik tomonlari".-T.,2001.-10b.

3.R.M. Baxtiyorov." Talabalarda o'quv motivatsiyasini shakllantirishning ijtimoiy– psixologik talablari" Ilmiy-nazariy va metodik jurnal. 2024, №3(2)

4. G'oziyev, E. (2010). Umumiy psixologiya. Yangi asr avlodi. 2. Davletshin, M. (2002). Umumiy psixologiya. TDPU.

5.Academic research in educational sciences volume 2 | special issue 1 | 2021
ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723 Academic Research, Uzbekistan 433 www.ares.uz

<https://www.gazeta.uz/oz/2020/12/25/forum/>

<https://ideas.ted.com/what-motivates-us-at-work-7-fascinating-studies-that-give-insights/>.

<https://digitalpromise.org/research-map/topics/student-motivation/>

<https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2020.572343/full>